

НИШТА

Иван Вукадиновић

Савремена физика дошла је до метафизичких проблема и, видећемо у раду, практично до истог „застоја“ као религија и филозофија. Заправо, област научне космологије је доброно у сфери метафизике, дакле нечега што је „иза“ физике чак иза могућег физичког искуства. Проблеми научне спознаје тако постају метафизички проблеми. На врху њихове листе је оно што зову Ништа, а некако се испостави да је увек Нешто.

Увод

Занимљиво је како у проучавању настанка света наука долази практично до исте тачке као и многе религије или филозофски системи раније. Тако је питање „Шта је Бог радио пре него је створио свет“ сасвим еквивалентно питању „Шта је било пре Великог Праска“. Ако узмемо ванземаљска објашњења познатих нам митова, чак и настанка религија (Анунаки и сличне теорије, где има доста претеривања, али потписнику ових редова то нису стране теорије) – остаје нам питање у шта су заправо веровали „посетиоци“, јер и они су имали потребе да у нешто верују, да имају виђење својих почетака, а суштински нема разлога да верујемо да би искуствена (емпиријска, научна...) спознаја код њих могла то питање да реши. Другим речима, ко је творац твораца?! Но, ако претпоставимо да живимо у симулацији, што је са становишта савремене физике сасвим могуће, остаје нам питање живи ли онда креатор наше симулације такође у симулацији, и тако *Ad infinitum*.

Проблем „ничега“, или је можда боље рећи Ништа, избегавајући деклинације,¹ у потпуности спада у ту класу проблема. Научници почињу да играју улогу филозофа, па се (углавном без права) љуте на раније праве филозофе који су ту „унели збрку“ и слично. А реч је о томе да имамо „класу проблема“ који се једино мистички могу спознати (или нам бар дати илузију спознаје), тамо где је сасвим могуће да нешто јесте и истовремено није и није и истовремено јесте. Рационализам ту не игра никакву улогу, јер не мало мистике можемо наћи код мислилаца којима је (не само у негативном, већ и у смислу похвале) приписиван атеизам или материјализам. Спиноза и Хераклит би били примери таквих филозофа. Ако један Хегел каже да је чисто биће без икаквих квалитета, дакле НИШТА, а из Њега проистиче све, он ту заправо каже нешто слично ономе што је много раније рекао Буда, а у новије време говори „милитантни“ атеиста и професор физике Лоренс Краус. Но, идентичну ствар имамо и у систему Кабале, где је изнад Круне (Кетер) једино Еин Зоф – Ein Sof, or Ayn Sof, ([/ein sof/](#), [Hebrew עוֹם סוֹף](#))² дакле „Оно Бесконечно“, а изнад Бесконечног је баш једно велико Ништа – Ајин, Ayin (Nothing; אֵין).

¹ Што рече неко „Ниче је човек који је измислио Ништа из ни из чега“.

² У Кабали – Бог пре манифестације у било којем царству (укључујући и духовно), Бесконечно.

Здраворазумско и метафизичко ништа

1. У почетку створи Бог небо и земљу.

2. А земља беше без обличја и пуста, и беше тама над безданом; и дух Божји дизаше се над водом.

Тако познатим речима „У почетку“ почиње највећи бестселер свих времена.³ И логично је причу почети из почетка. Међутим, овде као да други став треба бити први, при чему бисмо могли задржати да се креће из почетка: „У почетку беше тама над безданом.“ Јер ако је Бог (већ) створио небо и земљу, зар није онда небо над земљом, и над којим се то водама уздиже дух Божији?!? Но, таквим решењем би се изгубила нормативност Старог Завета, а космологија би постала слична грчкој (рецимо), а не јединствено поимање које је касније прерасло у јудеохришћанство.

Уопштено гледано, Стари Завет нема много мистике, тако је и прва реченица Постања немерљиво једноставнија и директнија од космологије Новог Завета – „У почетку беше Реч“. Но, видимо да се већ у другом ставу (реченици, стиху...) без мистике не може, па ће и Библија закорачити у те „воде“ тако познате традицији Аријеваца.

Заправо, ако бисмо прихватили оно крајње наивно поимање настанка религије, прва реченица Библије је савршено логична и довољна. То наивно поимање каже нам да човек неке ствари није знао, па је себи објашњавао онако како је могао. Здраворазумски.

Здраворазумски је посматрње ничега савршено јасно – реч је о одсуству било чега. Понеки теолог или научни новинар инсистираће и данас на тако једноставном посматрању, из супротних разлога. Имаш пет јабука и неко ти поједе свих пет. Шта ти остаје? Ништа. Дакле, ствар је крајње једноставна. Бог, као јединствена појава Творца, изузет од било каквих ограничења може да створи нешто (боље рећи све) ни-из-чега односно из одсуства-било-чега. Библија (Стари Завет) само се у првој глави бави космологијом, односно настанком света, одмах после прелази се на морализаторску тематику. Па ипак је и у тој једној глави морало бити неке мистике, а без ње јудаизам није могао ни касније, о чему нам сведочи цела Кабала.

Зашто је то тако? Можда већ ако кажеш да ти је Јахве или Брахма дао јабуке⁴ настају питања „како?“, „зашто?“, „откуда?“... Кад имамо таква питања то већ није здраворазумско него симболичко, односно магијско, у правом смислу речи пред-научно размишљање. Такво размишљање може доћи из неке инхерентне потребе ума да питања поставља, или од страних ентитета као и целокупан разум. Било како на то гледали космологија која компликује ствари је практично истог ранга као и остављање отиска шака у пећинским обитавалиштима првих људи, или цртање животиња на зидовима истих пећина. Ту већ имамо симболичко (магијско, мистичко) виђење себе, бића са којима ступамо у однос (наш плен) или једноставно свега што постоји.

³ Што није Господар Прстенова.

⁴ Што аутору есеја прво пада напамет, иако без свесне намере не може бити далеко од библијског значења јабуке...

Нормативност Библије практично је један од узрока глобалног успеха јудеохришћанства.⁵ Тако се задовољава људска потреба за „Оцем на небесима“ који даје скуп правила чије придржавање доноси добробит на овом свету, а развојем хришћанства и на оном свету. Нема ту потребе да се ствари компликују, посебно не за прост свет. Компликовање даје могућност размишљања, а то није добро за догму. Ипак, видесмо да се ни овде не може изван својеврсне мистике, а она узрокује компликоване космогоније (митове о Настанку) практично свуда осим у Аврамским религијама.

Тако на пример говори нам ведска Химна Стварања⁶

Ни битка ни небитка не бијаше тада

Ни зрачног простора ни неба над њим.

Што се кретало амо-тамо? У чијем окриљу?

Што бијаше вода? – Дубок бездан

У прва два стиха имамо покушај ојашњења ничега као одсуства-било-чега, што би било оно здраворазумско схватање. Међутим, већ у трећем имамо питање шта се кретало и у чијем окриљу у тим условима непостојања ничега, што јест контрадикција. А у четвртом долазимо до пуне мистике и „воде“ са којом смо се већ сретали. Вода се иначе тумачи као хтонски принцип енергије, дакле оно што савремена космологија зове Тамна енергија.

Космогоније изузев јудеохришћанске (а ни она није потпуно доследна) не говоре нам како „на почетку“ није било ничега, већ нам приказују „Ништа“ као Хаос. Али Хаос ипак јесте Нешто. Иако је то нешто са одликом недостатка било каквог реда, сламања правила, и сл. Онда богови уводе ред и тако креирају свет. Осим ове божанске интервенције (односно таквог објашњења) древне космогоније се слажу са модерном космологијом. Одсуство правила у савременој физици зове се *сингуларитет*. Приметимо да се „Ништа“, односно тај првобитни Хаос појављује у два облика:

- 1) Као зјапећа Празнина, Амбис
- 2) Као „божанско зрно“ или „примордијално јаје“ из којег настаје свет.

Обе ове концепције одговарају објашњењима савремене космологије као што су Велики Прасак или (вечна) хаотична инфлација, о чему ће још бити речи.

Ево како Роберт Гревс, у свом класичном делу Грчки митови, наводи пелашки⁷ мит о постању света, од којег су касније учили орфичари. „У почетку се богиња свих ствари, Еуринома, подиже нага из хаоса, али не нађе ништа чврсто на шта би стала, то одвоји воду од неба, играјући

⁵ Наравно да постоје и други разлози, посебно они везани за Нови Завет и концепте које уводи. Ван је оквира овога рада да се бавимо тиме.

⁶ Више о томе: <http://www.vecnavatra.com/pdf/Fizika.pdf>

⁷ Најједноставније је рећи да су Пелазги прехеленско становништво Балкана. Но, то не објашњава њихово порекло. Гревс каже да „од земље рођени Пелазги“ (хтонски) воде порекло са Блиског истока, чиме видећемо објашњава и делове овог мита. Неки Пелазге повезују са Србима.

усамљена на таласима.“ Од игре даље настаје ветар, од ветра змија Офион, змија је оплођава, она се претвара у голубицу и снесе „свеопште јаје“. Офион греје јаје док се не распрсне, и „из њега испадну Еуриномина деца – све ствари које постоје...”

Према Гревсу Еуринома „велика луталица“ је богиња видљивог месеца, њено сумерско име је Јаху „уважена голубица“, одакле настаје хебрејски Јахве. То би могло објаснити зашто у Библији „дух Божији“ (такође се представља голубицом) лебди над истим тим „водама“.

Према орфичарима црнокрилој Ноћи, „богињи пред којом и Зевс осећа страх“, удварао се Ветар, па је срела сребрно јаје у утроби Мрака, из тог јајета се излегао Ерот. Јаје је познати симбол новог живота, па се не треба чудити откуд оно у космогонијама. Занимљива је, ипак, идеја да „све што постоји“ (што према представама древних људи није морао бити свет онолико велики као што га познајемо, али је било сасвим довољне величине) се „излеже“ из нечег ипак тако малог као што је јаје...

Још компликованија космогонија је онда код древних Северњака. Зјапећа празнина ту је Гинунгагап, међутим не постоји једино она. Северно од ње је област примордијалног леда и магле Нифлхајм (која „и даље“ постоји) док је јужно област несносне врелине Муспелхајм. Обе ове области имају своју улогу на крају света (Рагнарок). Дакле овде имамо три врсте „Ништа“, три таква региона, од које ће она средња прерасти у познати нам свет. Но, овим се ни издалека не исцрпљује примордијално. Реке Еливагар (Ледени Таласи) су постојале у Гинунгагапу на почетку света. Имир (**Ymir, Aurgelmir, Brimir, or Bláinn**) је првобитни џин који се родио из отрова ових река. Имира храни првобитна крава Ауђумбла –**Auðumbla**. Она лиже ледене блокове, који су слани, и онда се из тих блокова помаља првог дана човекова коса, другог дана глава, трећег цео човек. Тај човек Бури је идеално леп, јак и моћан и супротност је злом џину Имиру. Његова жена је јотунка⁸ Бестла, а њихова деца су Один, Вили и Ве. Они убијају Имира, а његова крв потапа скоро све јотуне (џинове). Тело убијеног Имира попуниће Гинунгагап, од његовог меса настаће земља, од крви океани и језера, од костију стене⁹... Дакле, тек овде имамо настанак света каквог знамо!

Нешто другачије виђење космологије је оно у словенској митологији, где се Стварање више посматра као континуирани процес, него као нешто што се једном догодило. Сварог је отац и створитељ богова. Поставио је дванаест стубова на које је поставио небески свод. Исковао је Сунце и поставио га на небо. Сварог је господар богова и управник васионског поретка.¹⁰ Он и даље ствара свет спавајући, што је слично различитим светским религијама. Овде би се, али само посредно, могло закључити да постоји сличност са јудеохришћанским виђењем где је

⁸ Ми би рекли „џиница“.

⁹ Овакви митови сасвим су озбиљно разматрани у космологији у оквиру званичне науке Трећег Рајха. То је чувена „Теорија леда и ватре“. Занимљив закључак добијамо из претпоставке о бесконачно много паралелних светова. Оваква космогонија нам делује веома мало вероватном, као и она ко којој Јахве ствара свет за шест земаљских дана. Међутим! Ако има бесконачно много светова и најмања вероватноћа да је један настао тако даје апсолутну извесност. Не само то... Ако претпоставимо најмању вероватноћу да је Творац једног од тих светова онај свеопшти Бог, звао се он Јахве или Один, добијамо извесност да је то Бог-свих-светова. Тако је Зоран Станојевић, иначе рече за себе да је агностик, „доказао“ постојање Бога (доказ није потпун јер не можемо знати има ли бесконачно много светова).

¹⁰ <http://www.zanimljiveinformacije.com/2013/11/slovenska-mitologija-bog-svarog/>

Ништа недостатак било чега – из тога шта је све Сварог створио можемо претпоставити да ничега није било, а не наводи се шта је било „примордијално“. Међутим, то је наше виђење зато што нам заправо није довољно позната словенска космогонија.¹¹ У сваком случају, није било јасно дефинисане свештеничке касте, нити неке теологије која би се бавила питањем како то ничега није било, па је нешто настало (као што је у хришћанству). Укратко: то што о словенској космогонији знамо мало не значи да је она била крајње једноставна.

Ништа савремене физике

Ништа има све већу улогу у савременој физици. Оно се појављује у чудном свету квантне механике. *Хајзенбергов принцип неодређености* даје у облику прецизних неједнакости да одређени парови физичких својстава, као што су позиција и моменат, не могу да буду истовремено познати са арбитрарно високом прецизношћу. Другим речима, што је прецизније једно својство измерено, то се мање прецизно друго својство може измерити. Слично важи и за однос времена и енергије. То ће рећи да честица може да се појави „из ничега“ и да буде веома масивна (наравно, у свету атомског језгра), постоји веома кратко време и онда нестане. Тако су *W* и *Z* бозони масивнији чак од целог протона, чак масивнији од језгра гвожђа, али никада не могу напустити атомско језгро због свог веома кратко животног века – око трилионити део секунде.

То нас доводи до чудне идеје да из ничега, где је Ништа заправо „стање нула енергије“ може настати Нешто „случајним“ квантним флукуацијама. И то не било шта, него је по неким теоријама то Нешто заправо Универзум – све што постоји. Вакуум заправо није празан, он кључа енергијом из које у „постојање“ искрсавају и из њега нестају „виртуалне честице“. Како је значење речи вакуум празан простор, тако Празнина (Void) или ти Ништа постају веома битни. Но, није ли онда боље напустити идеју вакуума и вратити се раније познатом називу етар¹², макар он немао исто значење као раније. Било би добро да поново постане актуелна девиза розенкројцера - *nequaquam vacuum*.

Ништа добија додатни импулс открићем тзв. тамне енергије. Заправо, када је Хабл открио да се свемир шири, галаксије међусобно удаљавају (црвени помак) то је значило да је свемир настао из једне тачке, одакле се шири у свим правцима. То је белгијски физичар и римокатолички свештеник Леметр уобличио у теорију Великог Праска.¹³ Сматрало се да гравитација успорава ово удаљавање галаксија, што ће рећи да су се у прошлости оне брже удаљавале него данас. Међутим, 1998. године установљено је да се галаксије заправо све брже удаљавају, односно да се свемир све брже шири, и *нешто мистериозно* га растрже. У комбинацији са већ откривеним квантним флукуацијама установљено је да постоји тамна енергија о којој не знамо ништа и коју онда неки називају – погађате: Ништа! Када је покушано да се таква

¹¹ Заправо, кад се гугљује „словенска митологија ништа“ видећемо да је ништа у контексту да неко није знао ништа о нашој древној традицији, а не да је реч о нечему што је било на почетку света.

¹² Никола Тесла је био велики заговорник етра. Такође, за њега брзина светлости није дефинитивна граница, што би могло бацити другачије светло на ефекте тзв. квантних нелокалности.

¹³ Сам назив, заправо, потиче од једног опонента теорије који је хтео да јој се наруга и тако постао њен кум. Сличних ругача имамо и данас, оних који користе сопствено незнање као аргумент.

енергија израчуна, грешка је била 120 редова величине.¹⁴ Иако веома мале густине, ова енергија равномерно покрива цео свемир, без обзира да ли је у језгру звезда или међугалактичком простору. Прорачуном на основу убрзавања свемира долазимо до мерења како ова тамна енергија, односно „Ништа“ покрива око 70% свемира, односно енергије-материје у њему.¹⁵

Постоји теорија космичке инфлације по којој се Универзум веома кратко време експоненцијално ширио (брже од светлости!) што објашњава неке феномене, као што је рецимо хомогеност структуре. Свемир је настао из једног „атома“, а мале квантне флукуације даће незнатне разлике у позадинском радио-зрачењу (што је ехо Великог Праска који и данас можемо ослушнути), што ће на крају довести до макро структура, какве су галаксије.

Не само то, него творци теорије Алан Гут и Андреј Линде иду корак даље, односно пре Великог Праска. То је идеја тзв. *вечне инфлације*, Алан Гут ће рећи да свет настаје из „лажног вакуума“¹⁶ док према Линдеу које ће се „области“ ширити (*to inflate* на енглеском заправо значи „ширити“) зависи од нестабилног скаларног поља. То нас доводи до *хаотичне инфлације*, по којој нужно (или скоро нужно) постоји мултиверзум који се понаша као фрактал.¹⁷ Дакле, имамо Универзум који је настао као и многи други (и другачији!) Универзума на основу нечега што се зове „лажни вакуум“ или *инфлаторно поље*, нагло се шири на основу „позамљене енергије“ док је његова укупна енергија нула, а за све то имамо подршку у квантним феноменима *настајања виртуалних честица „ни из чега“*.¹⁸

До сада наведена открића навела су Лоренса Крауса на атеистичку објаву како је цео свет спонтано настао ни из чега. Идеја се базира на нечему што је *zero energy photon (Universe)* – идеја да Универзум проистиче ни из чега, где је Ништа заправо стање нула енергије, што се види на основу изостанка закривљености свемира.¹⁹ Постоји бесконачно много, или десет на петсто, или неки другачији огроман број паралелних светова са различитим параметрима, фундаменталним константама (природним законима?). Ми случајно живимо у једном повољном за живот. То је заправо тумачење *слабог антропичког принципа*. Некада су се

¹⁴ То значи да је „тамна енергија“ мања од очекиваног за број који иза јединице има стодвадесет нула! Ово се сматра највећом омашком у историји науке.

¹⁵ Према Ајнштајну материја (маса) је замењива за енергију тако да све што нам је познато (честице Стандардног модела, сви атоми у звездама, планетама и између њих...) покрива 4-5% укупне енергије свемира, тамна материја која држи галаксије на окупу а осим гравитационог дејства о њој не знамо ништа чини 25%, док тамна енергија за коју чак не знамо да постоји обухвата око 70%.

¹⁶ Дакле, уочимо да је Гут рекао да је тај вакуум лажан, што ће рећи да није Ништа, него Нешто.

¹⁷ Фрактал је такође појам из Теорије хаоса, којем је кумовао Беноа Манделброт, такође творац Манделбрововог скупа. Уочити да хаос не значи нужно случајност, да може бити детерминисан, мада људима непредвидљив.

¹⁸ Када се све то скупи, делује као поприлично добар опис онога што ради амерички ФЕД. Како друге нације не штампају паре за цео свет, њихови инфлаторни модели нису могли бити стабилни.

¹⁹ Сличну идеји Линде тумачи мало другачије. Како је укупна енергија свемира једнака нули, неко може да себе постави с друге стране једначине и каже да је цео остатак свемира „тежак“ колико и он, што на виши ниво ставља онај постулат квантне механике да обсервација зависи од посматрача.

астрономи (рецимо Кеплер) упињали да растумаче зашто је Земља на одговарајућој удаљености од Сунца. Данас знамо да има много звезда, и око њих планета, испоставило се да је Земља на одговарајућој удаљености, па је цело то питање погрешно...

Заправо је према стању савремене науке нихилизам једини могући исход атеизма. Данас знамо да се не може замислити неки материјализам који се заснива на Демокритовом атомизму. Није све само „атом и празан простор“, него је и атом невероватно празан! То је атомизам какав је предложио Руђер Бошковић, по којем постоје само привлачне и одбојне силе, њихови набоји.²⁰ То је заправо Стандардни модел данашње физике. Постоји двадесетак фундаменталних „честица“ (заправо набоја силе), неке од њих имају масу, неке не, а све су без димензија, материјалне тачке – кваркови једнако као и фотони. Заправо, могло би се рећи да „старински схваћена“ материја као компактна протезност постоји једино у црној рупи, односно постојала би када би ова имала димензије.²¹ Тако гледано, у неком смислу заиста је све ништа...

Међутим, овај нихилизам-атеизам наилази на велике проблеме. Први проблем је да постојање паралелних универзума заправо није доказано, а како се они налазе изван обзора догађаја један другоме, стандардним научним методом опсервација не може ни бити доказано. Планета има „бесконечно“ много, па ова наша одговара интелигентном животу, али слично не знамо (научно) поуздано за универзуме.

Много већи проблем је недостатак механизма којим Ништа постаје Нешто. Постојање таквог механизма (односно његов доказ или барем да једна од више теорија преовлада) поставило би неумитно питање његовог порекла. Непостојање механизма доводи нас директно до мистике, јер онда Нешто настаје од Ништа нечим што је ван-природни (ван природних закона), односно натприродни процес. То нас враћа дрито Богу! Иако је хаотична вечна инфлација дала могућност постојања различитих природних закона у различитим универзумима, Андреј Линде се на крају своје књиге ипак референцира на питање свести. Ако информације за настанак новог живота имамо у ДНК, која је онда ДНК Универзума?! Он је, дакле, много обазривији.

Научни новинар Џим Холт је у једној дискусији напао „с лева“ Лоренса Крауса: Некада је важила једнакост Бог + Ништа = Универзум, сада Краус и још неки хоће да буде Празно + Ништа = Универзум – где су то Празно природни закони, или ...? Такође, „нула енергије“ не значи исто што и Ништа. Холт каже да ако има банкарски рачун на којем нема ничега (нема средстава, салдо нула) тај рачун је и даље Нешто – подвргава се одређеним правилима. Ако је од „нула енергије“ настало све што познајемо, то је могло бити на основу неког закона, или чудом. При томе „постојање“ или не времена и простора, каквог знамо или не, пре Великог Праска не игра кључну улогу. Дакле, Краусова теорија не даје нам одговор на питање свих питања – Зашто?

Краус је одговорио како је (можда!) то питање погрешно. Право питање је – Како? Међутим, ако бисмо се задовољили тим питањем свели бисмо научну мисао на „рецепте“ за занатско решавање одређених техничких проблема. Тако су говорили за старе Египћане да су знали како да примене пропорције на градњу пирамида, али су то код њих били само „рецепти“ за рад

²⁰ Невероватно модерна идеја из 17. века. Потписник ових редова зна за њу јер је Фридрих Ниче по аналогији негирао „атомизам душе“, односно сводио је душу на суму афеката.

²¹ Црна рупа нема димензије јер не постоји довољно јака сила да спречи њено потпуно урушавање.

(како је речено на једном математичком предавању), док је тек са питагорејцима почела научна мисао, барем што се тиче математике.²²

На крају дајемо занимљиво виђење сер Роџера Пенроуза дато у књизи *Cycles of Time: An Extraordinary New View of the Universe*. У енормним временским скалама (преко десет на стоти година) одстојања престају бити битна јер се сва маса свемира распада на фотоне у екстремном црвеном помаку (огромна таласна дужина, већа од видљивог универзума). Време тада нема никакав значај (јер само маса даје времену значај). То је, заправо, окончање периода који он назива *еон*.²³ Тада су створени услови за ново стање ниске ентропије – стање Великог Праска новог еона. Питање *када* је ирелевантно, јер рекосмо да време нема више никаквог значаја (без масе се све што постоји креће брзином светлости, где према специјалној теорији релативитета време постаје једнако нули).

Но! Фотон се већ „сада“ (у познатом нам универзуму који има масу) креће брзином светлости, дакле за њега време не постоји. Пролазак *еона* је битан за масивне ствари које се протоком времена урушавају све већом ентропијом. Гледано из перспективе фотона време нема никаквог значаја, Планково време²⁴ или читав еон²⁵. *Дакле сваки фотон је (барем у потенцијалу) већ сада читав универзум! Или речима Мајстора Екхарта: Бог ствара свет и све ствари у овом садашњем тренутку.*

Закључак

Питање „Зашто постоји нешто, а не ништа?“ поставио је на такав начин први Лајбниц. Ово питање нема никакве везе са тиме да ли је свет вечан или не, да ли постоји одувек, или постоји почетак времена. И код теорија које укључују могућност паралелних светова, као што је рецимо вечна инфлација, треба бити веома опрезан са временом, зато што ова димензија (барем на начин који нам је познат) настаје Великим Праском – настанком „локалног“ Универзума.²⁶

²² Са конкретним се примером потписник ових редова не слаже. То што Египћани нису расправљали о „зашто“ (математичким законима) може бити и зато што им је то „зашто“ било на неки начин познато, а Знање се преносило као езотерија – иницијацијски. Уосталом, питагорејци су били езотеријски ред, а данас знамо да су нека сазнања, рецимо ирационалност корена из два, сакрили за себе...

²³ Уочимо да је Еон стари гностички концепт.

²⁴ Планкова дужина је најмања могућа дужина која би се могла измерити у свемиру. 10 на -36см. Испод те дужине ефекти квантне неодређености (и квантне гравитације) постају толики да би фотон који би могао прецизно измерити имао енергију црне рупе. Такав фотон би био у сингуларитету, односно не би „давао“ информације. Планково време је потребно да се брзином светлости пређе то растојање – 10 на -43 секунди.

²⁵ „Пред Богом је један дан као хиљаду година, а хиљаду година као један дан“ (2. Пет. 3:8)

²⁶ Линде чак помиње могућност постојања светова са две (или више) временских димензија, али одмах искључује да би такви светови могли опстати. Међутим, сама могућност постојања и више времена проблематизује питање какво је „време“ заправо постојало „пре“ Великог Праска, односно какво постоји тамо где нема енергије ни зрачења...

Сва досадашња разматрања указују нам да је некакво Ништа које би постојало „пре“ Универзума или које постоји „ван“ нашег Универзума²⁷ итекако Нешто. Заправо би прави назив био – *Ништа што би ми могли разумети (мерити, научним законима објаснити...)*

Заправо, да бисмо све ово могли уопште некако себи представити, ако не појмити, у помоћ опет зовемо мистику, односно религију. У космологији хиндуизма, коју преузима Х. П. Блавацка *пралаја* је еонски термин за Разлагање (Дисолуцију) што дефинише различите „периоде времена“ (из онога што видесмо малопре, појам „време“ схватити ту крајње релативно) током којих активност не постоји. Могли бисмо рећи да Космос тада није манифестован. Током „мање“ пралаје десет доњих области света (лока) су уништене, док горње четири нису. Током „велике“ пралаје, и горње области су уништене. Пралаја значи не-постојање, стање ствари пошто су три гуне (принципа) у савршеном балансу. То би код Гута било стање стабилности „лажног вакуума“.

Иако остаје велико питање значења времена у ситуацији опште не-активности и постојања савршеног баланса, постоји чак податак колико различите пралаје „трају“. Тако *Праакритик пралаја* траје 311,040,000,000,000 соларних година, након једног „века Брахме“ који исто толико траје. Иначе, *Атјантик пралаја* је индивидуално стање неманифестованости, које се другачије зове Мокша (Избављење) током којег је неко ослобођен карме. *Нитја пралаја* је стање сна, или смрти. На тај начин је микрокосмос повезан са макрокосмосом.²⁸

Све наведено наводи нас на закључак до којег је дошао Буда: *Ономе коме је ништавило логично, томе је све логично, а ономе коме ништавило није логично, ништа није логично.*

Додатак: Кабала

Раније поменути проф. Краус је Јеврејин. Овај податак има значај овде само у томе да је све то што прича о значају Ништа, те како свет потиче одатле, могао наћи у традицији свога народа – у Кабали.²⁹

Како се потписник редова и сам тиме бавио, ево једне схеме Стварања, засноване на Кабали, односно њеном Дрвету Живота.

Дрво живота има централну осовину, леву и десну страну. Када се проучава креће се од Малкута (Краљевства), јер треба стајати чврсто ногама на земљи. Сам Малкут је материјални свет. Јесод или Основа су закони природе. Тифарет или Лепота – математички закони. Даат, тај мистериозни мрачни сефирот чине метафизички закони. И на крају Кетер (или Круна) који је изнад закона.

Но, ако кренемо од Кетера, путем стварања, видећемо да је у њему самом примордијално јединство. Даат нам доноси космолошку инфлацију, период радикалног ширења свемира, одмах после Великог Праска брзином много већом од оне светлосне. Тифарет нам доноси

²⁷ Тзв. „лажни вакуум“ у инфлаторној теорији Гута. Изван свих универзума он је у стабилном стању.

²⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Pralaya>

²⁹ Наравно, постоје и други системи који се заснивају на „Ништа“. Ипак, систем Кабале изгледа је најбоље схематски представљен.

светлост саму. Јесод нам даје диференцирани свемир. И најзад, у Малкуту је ентропија која на крају побеђује све.

Десна страна Дрвета живота, она коју зову Милост почиње у Кокми, која нам даје информацију. Хесед нам даје енергију, а Нецах тамну енергију која све јаче растрже свемир. Лева страна или Правда почиње у Бинаху од кога су нуклеарне силе. Гебура, сефирот строгасти, даје гравитацију. И Ход код кога су електромагнетне силе.

